

GAGYI JÓZSEF

SZTRÁTYA DOMOKOS, KOLLEKTIVISTA (1962–1967)

Sztrátya Domokos (1931–2018, Jobbágyfalva, Csíkfalva község) a négy elemi után öt gimnáziumi osztályt végzett el a marosvásárhelyi II. Rákóczi Ferenc Katolikus Gimnáziumban, majd katona volt, és családjá birtokán gazdálkodott. 1962. január 15-én írta alá a helyi kollektívbe való belépési nyilatkozatot, 1962 és 1966 között hol könyvelő, hol „gyalogmunkás”, hol áruszakértő a nyárádszentmártoni Láng Kollektív Gazdaságban, 1966 és 1969 között pénztáros a Csíkfalva községi Fogyasztási Szövetkezetben. 1969 júniusa és 1993 márciusa között, nyugdíjazásáig a Megyei Villamossági Vállalat alkalmazottja: *a villamossági vállalatnál voltam ilyen taxaszedő s a villanypénzeket én inkasszáltam 26 faluban, itt a Nyárád mentén 24 évig. 24 évig, hogy egy egyes lónak a bőre a rúdra került volna hatszor, ha végig kellett volna járja azt, amit én itt jártam...*¹ Tehát huszonnégy éven át ő volt a villanyos² a Felső-Nyárádmenti falvakban, és ez azt jelentette, hogy én minden házban, ahol volt villany, több mint kilencvenszer jártam a huszonnégy év alatt... Nem csoda tehát, ha ő a kutató számára, aki ennek a vidéknek a szocializmus korszakában a modernizációs beavatkozások hatására bekövetkező társadalmi-kulturális változásaira kíváncsi, egy kulcs-adatközlő: egy modernizációs szerkezet, a villany-szolgáltatás mindennapjainak ismerője, aki közelről, sajátos szemszögből, és mélységében ismeri a vidéket, a vidék embereit, a vidék társadalmát: *fel tudom sorolni ezekben a kicsike falukban elejétől végig a családokat...* Nem társadalomkutatóként, hanem villanyosként tett szert erre az ismeretre – de azt mondhatom, hogy villanyosként igen figyelemreméltó és a kutató által felhasználható hely- ember- és társadalomismeretet halmozott fel. Érdekes volt tehát négy év alatt mintegy 250 rögzített beszélgetésben kibontani élettörténetét.

Mielőtt 38 éves korában ipari alkalmazott, szolgáltatásban dolgozó szakértő és adminisztrátor, a helyi társadalom számára egyértelműen: „villanyos”

1 Az idézetek a vele készített, leírt vagy hanganyagként tárolt, még leíratlan beszélgetésekből valók.

2 Ezt a megnevezést használták a nyárádmenti falvakban.

lett volna, egy parasztcsaládban születik, nő fel, szocializálódik, meg lelkiismeretesen, szorgalmasan tanul és értelmiséginek (papnak) készül, de megtörik a kiemelkedésének íve, és közösségének egyik csendes és háttérbe húzódo, de mindvégig kritikus és a politikai rendszert elutasító tagja lesz.

Ami a kutató számára nagyon fontos: környezetében egyedülálló módon paraszt (földet művelő) és értelmiségi – gondolkodó, író, de nem alkotó – is egyszerre. Csak magának iratokat termel és iratokat rendez, úgy dokumentálja saját tevékenységét, hogy abból egyén és közösség mindennapjai és sorsfordulói is feltárhatóak. Ehhez megvannak a szellemi képességei és a katonaságban elsajátított írástechnikai (számolási, statisztika-készítési) ismeretei. Amikor pedig arra biztattam, hogy rendezze iratait, akkor ezt nem tette ugyan meg, de legalább egy helyre gyűjtöttük, felpakoltuk egy általam hozott polcra őket, és ott örvendhetett, hogy mégis értelme volt a titkos szenvedélyének, az erőfeszítéseinek: *nézegettem, s megcsókoltam az iratokat, hogy milyen jól megcsináltam akkor régt!*

A megalakuló kollektív gazdaságok egyik nagy gondja a képzett emberek, így a könyveléshez értők hiánya volt. Sztrátya Domokos még nem volt kollektív tag, amikor megkelesték, hogy vállaljon tisztséget: legyen könyvelő.

'61 őszén felszentelték, avatták itt a kollektívet. Nem voltam beállva, de a megalapított gazdaság vezetőtanácsából három ember úgy nem összeegyeztve, hanem külön-külön eljöttek szerre hozzám, tekintélyes gazdák voltak, nem voltak kényszerítve. Szász Péter, Szász Gyula s Szász Zsiga, három Szász nevezetű jó gazda-emberek voltak. Te be kellene állj a kollektívbe, mert ide kell egy könyvelő is. Legyen egy bizalmas emberünk, nem azért, hogy nekem csinálj jót vagy valami, legyen bizalmas emberünk. Akkor újra jöttek egy hét múlva, kettő múlva: állj be így, állj be úgy. Aztán telt az idő, nem álltam be s mondták, hogy elküldenek egy fehérnépet az iskolába, de közben nem küldték el.

A lobbizás legfontosabb színtere azonban a politikai vezetés. Bármilyen vélemény megfogalmazódott, a döntést ők hozták meg.

Január 15-én beálltam, itt még nem volt könyvelés s aféle, hanem alakulóban volt, szervezés alatt. Februárban, minden második-harmadik napra hívtak egy-egy gyűlést. Mátyás napján pontosan, február 24-én volt egy gyűlés, hogy na könyvelőt kell fogadni, meg kell nyitni a könyveket, ezt így mondták. El kell indítani a könyvelést, könyvelőt kell fogadni. Szentannáról volt küldve, leány volt még akkor, volt küldve s a könyvelő tanfolyamot elvégezte, s hogy azt meg kell fogadni, s nem tudom mi. Azért, mert felesleges volt a szeredai körzetben, mint kiképzett könyvelő s aztán azt meg lehet fogadni, mert a rajoni rendezte akkor a dolgokat. A gyűlés nem egyezett, nem fogadunk pénzzel, van nekünk emberünk, azt kell oda állítani. Ki az, s ki az. Különösen két ember nagyon kitört, most is él, a 91. esztendőben van Fazakas Feri s Moldovan Jóska kitörtek, hogy Sztrátya Domi jó lesz és azt állítsuk oda. A nép megtapsolta s egy fél délután folyt a vita arról, hogy oda engednek vagy nem, vagy oda állítsanak vagy nem, de a rajoni kiküldött, Csalóka Feri az szentmártoni nagyon kikötötte, hát lényegében igaz volt, mert mondta, hogy ezt nem lehet, lehet iskolás is s akármilyen ez egy szakma, erre szakosított ember kell, aki a szakmát tudja. Olyan, mint a suszter, hiába suszter, de nadrágot nem tud jól csinálni. Tehát szakmailag kell legyen kiképezve, de nem tetszett, nem egyezett a nép. Aztán engem mind ez a két ember, ott ültek közel hozzám s mind hallgattak el, hogy én ne szóljak semmit. Aztán egyszer mégis mondom, hogy ilyen körülmények között úgysem vállalkozok, ha oda engednének is, mert el fognak követni mindent, hogy rakjanak a tömlőbe vagy csináljanak velem amit akarnak, mert ellenszenvesek velem szemben, ne is erőlködjének.

Na, de elég az, hogy közben írták a jegyzőkönyvet a gyűlés menetéről. Jó hosszas volt az ülés, de ezekből a vitákból semmit sem írtak bele a jegyzőkönyvbe. Aztán majd mégis megfogadták azt a leánykát, aztán elküldték Udvarhelyre könyvelő iskolába s azt hiszem, hogy már május volt, dolgoztak a népek s helyette, amíg Gyuri haza jön elhívtak, nem jelentkeztem, de hívtak, hogy menjek

el és a kezdetleges dolgokat csináljam, a munka normákat s azokat kiszámítani. Előbb itt volt az iroda, ahol a malom van s a régi bika istálló volt átalakítva irodának. Ott volt egy szekrény benne az iratokkal, amiket ők már elindítottak s ott megrendeztem a szekrényt s mindent. Volt egy alelnök, Varga Zsiga s egy raktárnok László Jóska, másként Nyuszi Jóska gúnynéven, nem tudom miért nevezték úgy. Azokkal aztán úgy közösen beszélgettünk s én rendeztem azokat a doszárokat s a dolgokat s látom, hogy van az a regístru processe verbale a vezetőtanács gyűlésekről, a közgyűlésekről minden registerbe volt vezetve a jegyzőkönyvek. Aztán nekem a pontos dátum meg volt, február 24-én történt. Kinyitom s arról a gyűlésről, mikor volt az a nagy vita, egy ekkora jegyzőkönyv volt az egész közgyűlésről. Megmutattam ennek a két embernek, az alelnöknek, és annak a Nyuszi Jóska-nak. Mondtam, nézzék meg, arra a gyűlésre emlékeznek, nézzék meg, hogy mennyi mindent írtak le ide. Egy szó nincs arról, ami ott akkor lezajlott, 2-5 sorból elintézték az egész gyűlést a menetét, de hát annyi baj legyen, mondtam. Gyuri, amíg haza jön, mert őszig volt szó, hogy novemberben jön haza, addig végezzek, s én addig leszek ott. S így is lett, aztán én kijöttem, de elég az, hogy mikor ezt megmutattam nekik, rá két hétre rá szombaton s vasárnapra haza jött eltávozásra, Gyuri bácsi, onnan a könyvelősegtől. Én nem is találkoztam vele, mert vasárnap nem mentem be egyáltalán, én tartottam a magam vasárnapját, mindig. Szombaton bezártam a holmit s aztán hétfőn reggel mentem. Hétfő reggel, mikor mentem bent volt már ez a két ember, akit mondtam, Varga bácsi az alelnök s ez a raktáros. Kinyitom a szekrényt s mondom, ebben a szekrényben valaki járt. Azt mondja Jóska, hogy nem hiszi, mert neki nem volt ott mit keresni. Hát én sem jártam, mit kerestem volna ott, mondta Varga. De valaki járt, valaki járt, az a stóc nem úgy van, ahogy én tettem. Az a register alól volt s nem a közepében. Itt is valaki járt, valaki járt. Még így csináltam, hogy álljunk meg, nézzük meg s vettem azt a registert s rögtön át is lapoztam. Azt a jegyzőkönyvet már kilopta belőle, kitepte abból a registerből, amelyik arról a gyűlésről szólt volt. Egyikük beárult már, azok a két ember közül, hogy én ezt nyomoztam s elment, s persze barát volt azzal a Nyuszi Jóskaival, mert barátok voltak, s az meg volt bizva, hogy figyeljen engem, hogy mit csinálok, s nem tudom mi. Aztán már kitepte azokat a lapokat, a jegyzőkönyvet eltüntette. Pedig le volt sigilálva, ahogy az szokott lenni a register. Megszámozva s minden, mert úgy volt valamikor a katonaságnál is. A doszárokat is le sigilálták, spanyol-viasszal volt lepecsételve.

Jellemző helyzet: ha lehetett, utólag tüntettek el minden olyan nyomot, ami a „népakaratot”, a folyamatok valós jellegét dokumentálta és a pozícióba kerültek érdekeit sértette. A fenti szövegben szereplő Gyuri, azaz Balogh György volt a politikai vezetés embere, akit pozícióba akartak ültetni.

Gyuri volt nagy kolompos. Brigádos volt, de ő volt lényegében a falunak a legnagyobb kontrollja. Aztán őt el is küldték, mert előre meg volt egyezve, szegődve, feltételek mindenről a párttal meg volt egyezve. Politikus volt, s tudta, hogy ezt a kollektívet így is s úgy is meg csinálják, és hogy neki legyen egy olyan posztja, ami őt kiválaszt. Ő könyvelő akart lenni. Ő még nem volt beállva a kollektívba, nem adott belépési nyilatkozatot, de a három ember alkotta bizottságnak ő volt az elnöke, aki kérte az akkori néptanácsot, hogy járjon közbe a felsőbb szerveknél, így volt megfogalmazva, hogy engedjék meg nekik, hogy csináljanak kollektív gazdaságot, hogy jobban menjen az élet, hogy egy szebb jövőt építsünk. A három ember bizottságot alakított ki, mert azt alkotott s az elnöke ő volt, a másik kettő, mint két tag írta alá. Most mondtam el nemrég itt a szomszédasszonyok, most kórházban van, nagybátyja volt Fazakas Jani, hogy nekem nem mondta senki, sem komámasszony se szomszéd se senki, én a paptól láttam az irodán a doszárból, s gondolkodtam rajta, hogy el kéne lopjam azt a papírt, hozzam el, de rájönnek, hogy ki lehet a hibás, kinek volt érdeke, csak én lehetek a hibás, más nem. Akkor nem viszem el, csak hozzam el, másoljam le, mert ott féltam, hogy ne vegyék észre, hogy ellopnai eltudnám, de azt vissza is kell lopni. Aztán inkább elolvastam, tudjam s még azt a számat is, dátumot is tudtam, de már elfelejtettem, mert az be volt iktatva a néptanácsnál s aztán onnan továbbítva fel a párt útján. Ennek a Balogh Gyurinak még nem volt belépési nyilatkozata, sorrendben a listán, 70-en felül volt a sorrendben a beiratkozása, a nyilatkozatot adta. Mégis a kérés az volt, hogy ne ő legyen. Akármilyen gyűlés volt az alapításhoz, ő mindig a nép a nép oldalán úgy pártolta a népet. Támadta a vezetést, hogy a nép tapsolta őt, hogy azért választották meg már a társasban is alelnöknek. Szállt szembe, de közben valahol a gyepelőnek mind a két ágát fogta.

1962 nyarán összevonják a Csíkfalva község öt településén megalakult kollektív gazdaságokat, létrejön a „Nyárádszentmártoni Láng Kollektív Gazdaság”, ahol igen nagy hiány van hivatalnokokban – ekkor hívják először a könyvelőségre kisegítőnek.

Aztán márciusban, március vége lehetett, mert szép tavaszi nap volt, de nem volt hó. Hirdettek egy gyűlést az iskolában, mert a kultúrházat nem tudom, javították, mit csináltak az iskolába. Oda elmentem én is. Hát mit adott az Isten, a gyűlés azért volt összehívva, hogy nem lehet külön gazdálkodni s a néptanács körében csak egy gazdaság létezik s szent mártoni központ, s ha kell, egyesülnek. Jaj, kell egyesülni. Kell egyesüljenek a faluk, Szentmárton s Jobbágyfalva s Vadad, mind egy központhoz. Aztán én közel voltam az ajtóhoz, sirültem s kiléptem az ajtón s hova megyen, s hova megyen, kiabáltak ott elől valakik. Jövök vissza mindjárt. Hátra felé mentem el s átal a szomszédba, ott az iskolával, a templommal szemben s ki a kapunk s elmentem, hogy ne legyen ott a szavazók között, akik megszavazzák. De úgy is meg kellett szavazni, egyesültek. Azután már annuláltak mindent, amit itt terveztek, mert Szentmárton dirigált, az ottani elnök s vezető tanácsot alakítottak.

A már működő kollektív gazdaságban a napi adminisztratív feladatok ellátására mégis őt hívták be. A hírneve megelőzte a kollektívbe való tényleges beállítását, majd elkísérte pályája során.

Én 1962. január 15-én álltam be. Nem akartam beállni, pedig jöttek rám, hogy állj be, hogy küldjünk el könyvelő iskolába. Kilyén Lajos bácsinak az idejében, ő volt a néptanács elnök, s Gálfalvi volt a titkár. S Kilyén Lajos nem ismert engem, mondta az embereknek, hogy-hogy nem ismerem én azt az embert, akiről szó van, mert javasolták, hogy engem hívjanak és küldjenek el könyvelőségre. Hogy nem ismerem, pedig itt van a községben, aztán megismert. Javasolták a főkönyvelőnek, hogy hívasd fel azt a Sztrátya Domit, még hasznát veheted, azt mondja, mert járt itt nálam adót hajtani, s látta, hogy az adó nyugták s minden doszárbá vannak fűzve, s kimutatást készített róla, s nem tudom mi. Aztán behívták, s az irodánál dolgoztam, ott is 5 évig. 4 évig ilyen kisebb rendű könyvelő, munkavédéseket könyveltem. Tehát az 5. évben pedig ilyen merceológus volt a címe a funkciómnak. Merceológus, ilyen kereskedelmi áruszakértő. Én adtam át a sok vagon gabonát a bázáknak.

Egy későbbi beszélgetésben a megkeresésekről és a munkábaállásról, valamint a munkakörülményekről részletesebben mesél:

Ki volt osztva a szőlőhegy s aztán csináljad, amikor tudod s aztán dolgoztam a szőlővel s egy bácsi azt mondta, hogy azt üzenik Szent Mártonból, eridj, fel. Kérem, hogy miért s nem tudja. Hát másnap jön, a brigádos s azt mondja ne azt üzenték, eridj, fel az, hogyhíjjákba. Hát én eddig nem jártam ott, egy magánházba volt, hát egy ilyenszerű ház, régi ház, tornác. [Az volt a kollektív központja.] Aztán a főkönyvelő. Bementem az irodába s kérdik, mi járatban van s nem is ismertek. Bal oldalt volt a könyvelő, szembeállt az elnök s odavalósi. [Már akkor Szakács volt?]

Szakács Ernő volt Vadasba is a főkönyvelő. Kérdezi, hogy mi járatban van a bácsi s minden. Mondom, hogy Jobbágyfalváról jöttem s ki vagyok s aztán valamiért hívtattak mondom, s nem tudom, hogy ki hívatott mondom. Megnéz jól, s jaj, igen maga az a Domi, akit emlegettek s mondom, én. Biztosan, mert nem szóltak. Na, jó s mi, s hogy, s mint s aztán lényegibe azt mondta, hogy aki volt az a Csalóka Feri. [Szabó Feri.] Csalóka Feri az látta, hogy ezeket a doszárokat adóhajtáskor, amit emlegettem, hogy mit akarok s úgy felvette a lépést. Azt mondta a Szakács Ernőnek, hogy az ember hívd fel, ha szükség van, mert még hasznát veheted. Ezt a szót mondta nekem Szakács Ernő, hogy ezt a szót mondta neki. '62 tavaszán, hát lehetett olyan április, ilyesmi. Mondja, hogy ne Jobbágyfalván, nincs, aki a normákat könyvelje, s nem tudom-e a munkanapokat s olyan hülyén van címezve, de őket elküldték könyvelő tanfolyamra, s amíg ő haza jönne, addig valaki kéne, helyettesítse s én vállalkozok, hogy folytatom. Mondom, nem ismerem a munkát, hogy mi a helyzet, de megpróbálom, hogy ha mondják, s nem tudom mi. Azt mondják könnyű, itt vagyunk s közösen dolgozunk. Egyelőre itthon, azt mondja, arra itt a székházban ahol volt a malom s nem tudom mi. De hát itt csak a brigádosok. Naponta jött be, hogy ez a család s ez az ember ennyi s az-az ember annyi s akkor azt kellett napi összesítő is és havi összesítés. De hát naponta nem is kellett, mert a brigádosok vették számba s aztán úgy adták le. Lényegében a fíását is ők kellett volna, akkora nagy személyi fíása individualá volt.

Van nekem nyomtatvány is belőle üresen, mert emléket elhoztam. Ők kellett volna, kitöltsék. Milyen munkát végzett, trágnyát hordott s szénát hordott, kapált, kaszált, mit kaszált s nem tudom mi. Aztán azokat kellett összesíteni s utána készíteni a dokumenteket a bizonyos utánajárók kihozták s mikor volt szabadidő akkor írtuk a névsort a gépen, a borderókat, a névsorokat, hogy azután arra töltsük ki arra a termenre vagy pénzre, ami fog következni, mert pénzosztás is volt négyyszer, ötször egy esztendőben. Ahogy előleget vettek fel az államnak leszerződött terményekért, akkor az előlegből már osztottak három, négy lejt munkanapkor. Akinek volt odáig munkanap s az már egy kicsit csalogató. [Tehát egy kicsit csalogató azért.] Csalogató volt, volt, aki 10 lejt, s aki állatgondozó volt az többet s ki amennyit dolgozott az már kapott s aztán akkor reménykedett, na, aztán ahogy tudva megint lesz s fizetik a gabonát, amit lehordunk s abból. Így csalogatták a népet. Aztán azoknak készítették az iratokat s volt mit dolgozni. Ott az irodán is elég sokan voltunk lényegiben. [Tehát maga akkor naponta járt fel Szentmártonba.] Naponta fel kellett járjak aztán Szentmártonba, egy héti, kettőig itt s aztán két, három nap egyszer felmentem s nem tudom. Aztán azután, minden nap fel kellett menjünk, mert régi volt a központ s ott kell dolgozni s aztán akkor vettem egy biciklit. Addig nem volt biciklim se. Nem is tudtam biciklizni se s vettem tiszta újat. Ilyen volt, hogy váltsák, be a pénzt s nem tudom mi. Egy annyi volt, hogy vettem vele egy biciklit és ajtózárat olyan régi házunk van, olyan, mint a kapu egy olyan zárat.

A beállását követő négy évben többször visszautasítja, hogy párttag legyen, kétszer küldik el, kétszer hívják vissza, és közben Sztrátya Domokos világosan látja, hogy munkájában, felkészültségével, értelmi képességeivel kiemelkedik a munkatársai közül, de politikai, világnézeti állásfoglalása miatt csak jobb híján, csak ha nagyon szükséges, akkor számítanak rá. Keresi a lehetőséget, hogy kiléphessen a kollektivista-sorból, a belépés után alig több mint egy évvel, egy 1963 március 31-én kelt iratban kéri a vezetőséget, hogy engedélyezze ezt:

Kérés a „Láng” kollektív Gazdaság vezető Tanácsához

Nyárádszentmárton

Alulírott Sztrátya Domokos jobbágyfalvi lakos, a „Láng” Kollektív Gazdaság tagja tisztelettel köszöntöm a fent címzett Vezető Tanácsot és kérem szíveskedjek nevemre egy olyan értelmű igazolást kiállítani, melynek alapján más állami egységnél bármilyen munkát vállalhassak. Ezen kérésemet azzal indokolom, hogy a szocialista társadalom kebelében fel akarom használni azt az 5 (öt) középiskolai osztályomat, amelyet Marosvásárhelyen végeztem annak idején, és a bizonyítvány eredeti példányával tudom igazolni. Ehhez pedig minden jogot megad, sőt kötelez rá a R.N.K. Alkotmánya, amikor egyik szakaszában előírja, hogy mindenkinek igényei szerint és mindenkitől képességei szerint. A jelenben pedig – és valószínűleg a jövőben sem – a Kollektív Gazdaság kereteiben – legalábbis számomra teljesen ismeretlen okok miatt – egyáltalán nem használhatom fel még részben sem [sic!] ezt a nehéz körülmények között iskolapadban szerzett ifjú éveim fárdságának eredményét. Köztudomású, hogy igényem nem nagyobb a létszükséglet minimumánál. Azt az elgondolást pedig, hogy annak megszerzésében – ha szerény körben is, de kellő irányba – képes volnék felhasználni végzett iskolámat, biztatóan igazolja az a tény, hogy a R.N.K. néphadserege egyik fegyveres egységének egyik megbízalmasabb osztályán végzett két évi irodai munkámat és abbéli egyenes eljárásomat több mint 10 (tíz) ízben jutalmazták. Köztük a rendfokozatokban való előléptetésekkel végül pedig a 67/16.08.54 számú „Certificat”-tal ellátott „Semn onorific gospodar de frunte” jelvényt, mely jelenleg is a birtokomban van. Kérem vegyék figyelembe, hogy a mezőgazdasági munkák fokozott ütemű gépesítése ügyis nemsokára több munkaerőt tesz fölöslegessé, de addig is egy személy hiánya nem okozna akadályt a munkák jó menetében. Hinni szeretném, hogy a Vezető Tanács a fentieket magáévá téve és a lehetőségeket figyelembe véve hozza meg határozatát.

Kérésemet megismételve, és annak kedvező formában történő elintézése reményében maradok elvtársi tisztelettel Sztrátya Domokos.

Erre válaszként a következő négy soros, géppel írt értesítést kapta:

Kollektív gazdaság Nyárászentmárton Csikfalva község Maros rajon Szám 509/1963 április 26.
 Sztrátya Domokos Jobbágyfalva Válaszolva a gazdaságban beadott kérésére amelyben kéri az el-
 távozására szülő [sic!] igazolást a vezetőtanács a kérést megvizsgálta ugyanakkor ilyen értelmű
 papírt a Rajoni Pártbizottság határozata értelmében nem tudunk kiadni.
 Koll. Gazd. Elnöke Kocsis Gyula Főkönyvelő Szakács Ernő.

Kétszer küldik el a könyvelőségről – egyik alkalommal se azért, mert rosszul végzi a dol-
 gát. Az, hogy nem lép be a pártba, elegendő ok már arra, hogy bizalmatlanok legyenek
 iránta. De egy „klerikális ügybe” is belekeveredik, bekerül a Szekuritáté látókörébe, és
 megfélemlítik:

Mikor a kollektívbe kerültem, az első esztendőben, itt az emberek összebeszélgettek, mert papcsere
 történt. Az öreg papot elvitték és maradt helyette a fiatal pap, a káplán. Aztán elhelyezték a fiatal s
 tettek ide egy öreg papot. S a nép nem volt megelégedve, hogy írjunk a püspöknek, hogy adja vissza
 azt a fiatal papot, s az öreget vigye el. Engem támadtak az emberek, rokonok, szomszédok, hogy
 írjam meg a kérvényt. Mondom nem írunk, mert többlet lesz a vége, nem szabad. Veszélyes volt
 minden politikába ütköző dolog. Azt mondták, hogy nem akarom megírni, nem lesz abból semmi,
 mi elmegyünk a többletbe, mondták, ott is etelik, csak egészség legyen. Nem épp úgy van, mondom.
 De azért magamban mégis szerkesztettem. Vagy 3 napra rá mondom a sógoromnak, Laciának, én
 megírom, ha mondjátok, s le is jegyeztem. Megírom, de nem írom alá. Ti írjátok alá, csináljátok,
 amit akartok, vigyétek de az én nevem nincsen ott. Azután megírtam, összegyűltek, elolvastam,
 megírták, s elküldték szépen. Elküldték, végig hordozta a megyei bírő, az akkori megyei bírő a falunk
 s aláírtatták. Kb. 40-en aláírták ejjsze. Elküldték, hát a Szekuritáté hónapok múlva tudta meg. Én
 akkor az irodában dolgoztam, Nagy Pista volt a szekus. Azt küldték ki, az kezdett vallatni. Addig nem
 mondott senki semmit. Kijött az irodából, beült a másik szobába, s azt mondja, hogy mit írtam én
 a püspökhöz. Én persze számítottam arra, hogy ebből lehet még számonkérés, s amit piszkozatban
 megírtam az elején, azt a papírt nem dobtam el, hanem eltettem. A régi házunk gerendás volt, s a
 régi házon fel volt szúrva a gerendába a papír. Nem lehetett tudni, hogy mikor lesz még rá szükség-
 gem. Nagy Pista nagyon kezdett regulázni, hogy akkor ez volt írva s azt volt írva. Mondom, tessék
 kimenni, kikérni, van erejük és hatalmuk, s elolvasni. Azt mondja, hogy nem megyünk a püspökhöz,
 menjen maga oda ki, s hogy én ne mondjam meg, hogy ő mit csináljon. Mondom kérem, ez nem
 igaz, amit mond, hogy ez volt beleírva vagy az. Nekem megvan a másolata, ami nem is másolat,
 inkább előírás, ez a piszkozat. Ezzel így kimagyarázom magam, én leírtam azt, amit elküldtem. S
 azt mondja: „Hol van az?” „Otthon van!” „S otthon hol van, hová tette?” Mondom fel van szúrva a
 gerendába, s mind gondolkodik, ott volt a kocsai a kapu előtt, benne volt a remetei milicista, Lunka
 József a sofőrrel. Kivitt oda, hogy na üljön be, menjenek haza, hozza fel a papírt, de nehogy ne
 kapja most meg azt a papírt, így megfenyegetett, hogy így lesz s úgy lesz, de káromkodott mind-
 egyre. Aztán jövünk, megállunk a kapuban, bejöttünk. Nyitva hagytam a kaput, hogy lássanak be,
 kérdeztem a milicistától, hogy be jön-e vele, s azt mondta: „Nem jövök, maga tudja miért jöttünk,
 mit csinálunk.” Levettem a papírt, s édesanyám hátul volt a kertben, a vetemények között. Hátra-
 mentem, s mondtam, hogy mi a helyzet, s hogy ha nem találunk haza engedni, tudja aztán, hogy
 hol vagyok, hogy elvisznek, s agyonvernek vagy csinálnak, amit csinálnak, tudja, hogy hol vagyok.
 Akkor visszamentünk, felvittem s elolvasta. Olvasta, s mondott vastagokat, de káromkodott, és „hm,
 hm”. Aztán kérdem egyszer, hogy mi van benne olyan, ami törvénybe ütköző, ami a párttal ütközik.
 Ez olyan, azt mondja, hogy három féleként is lehet érteni. „Magának az fáj, hogy elzüllik a vallás,
 így is elzüllik, tudja meg” – mondta. Hát mondom, ezt én úgy sem tudom megállítani, egy ilyen
 embertől félnék, mint én vagyok. Így megregulázott jól, s akkor azt mondja, hogy nem baj, fogunk
 még találkozni, vagy Remetén vagy Szeredában vagy pedig Vásárhelyen, aztán még beszélgetünk,
 mondta. Megmondtam neki, mert kérdezte, hogy kik írták alá, hogy nem tudom kik írták alá, láttam
 az aláírásokat, de elfelejtettem. Azt tudom, mondom, hogy három párttag is aláírta. A három közül
 egyik a községi pártbizottságnak a tagja, Fogarasi Domokos, itt az utcában lakott, de nem az ő
 nevét írta, hanem a felesége nevét, de az ő keze írása. Miért nem állította le, hogy ne vigyék tovább.
 A három párttag közül egyik sem állította meg. Az én nevem nincs ott, én nem írtam alá, ha az én
 nevem ott van, akkor az is hamisítás, ha megnézik, csak szölok előre. Persze elsőre mondtam azt,
 hogy az alkotmány biztosítja a vallásszabadságát, bele van írva az alkotmányba, ha szabad s az

állam engedi, miért ne menjek én a templomba? Mert regulázott, hogy én miért járok a templomba. Jogom van, s nem engedem senkinek, hogy beleszóljon az én lelkiismereti szabadságomba. Mondtam, hogy parancsot ne kaptak én senkitől, mert ha én akarok megyek, ha nem akarok nem megyek, ha álmos vagyok, akkor alszok. „Maga nem alszik!” – így csinált, így fenyegetett. Aztán így váltunk el egymástól, de többé nem hívatott sehova.

Ez a beszélgetés délutánba nyúlt bele, s úgy megviselt, hogy olyan rosszul voltam, ittam ott a kúton vizet. Mondom a főkönyvelőnek, hogy: „Ernő, én megyek haza, nem dolgozok semmit ma.” Azt mondta, hogy menjek, ha gondolom, s hogy mi a baj. Mondtam nagyjából, hogy mi van, de ő k tudták, hogy miről volt szó. Eljöttem haza, mindent elpakoltam, s másnap reggel, mikor visszamentem, mondtam: „Ernő, maga a főnököm, mondja meg, ha kétségeik vannak, bizalmatlanság áll fenn, s ahogy jöttem úgy el is megyek, mert én nem kéreztem, hanem telefonon maga hívott, hirdette, tudja jól.” „Nem tudom, Domi, mit mondja, nem tudom, nem tudom”, így keresztet rajzolt a levegőbe. Mondom, hogy én ebből megértek mindent, nevezze ki az utódom, hogy adjam át. Volt egy ilyen töltőtoll, amit adtak, s mondom ezt maguk adták, itthagynom s elmegyek.

Hazamegy tehát, és fel van készülve, hogy visszamegy „gyalogmunkásnak”, de a vezetőség, a Szekuritáté fenyegetései ellenére, úgy dönt, hogy szükség van a munkájára.

Aztán három hét telt el, s jött a brigádos, hogy azt üzenik, hogy menjek fel. Nem mentem. Nem mentem. Másik nap az elnök küldött kézírásos felszólítást, hogy, Domi, légy szíves gyere fel, mert valamit kellene diktáljuk a régi munkádból. Az elnök keze írása volt, nem gépirás. Felmentem. [Kocsis Gyula?] Igen. Azt mondja akkor, hogy: „Azért hívtattuk, mert ott van az asztal, a szék, ahol hagyta, s erigy ül le, s folytasd a munkát!” – így mutatott arra az iroda fele, ahol én voltam. Hát, ha mondják, akkor szívesen. Így jöttem el háromszor, negyedikeszert aztán végleg el a szövetkezethez, s nem is kéreztem senkitől, s nem is csináltam semmi olyant, hogy elküldjenek. Hanem értesültek, hogy a Domi hol van, a Domi miért nem jött. „Hát a tegnap sem volt” – azt mondta az egyik, s hogy hát hol van. Akkor vették észre, hogy a szövetkezetről vagyok. Egyelőre helyettesíteni. A segédkönyvelő helyett állított be a papné maga mellé. Aztán 1-2 hét múlva belevástam [?] át a pénztárnoki pozícióba. Ott csináltak munkakönyvet, ott öngazsáltak, s akkor kicsit oda rögzödtem, ahhoz a szektorhoz.

Az első alkalommal tehát ő megy el, második alkalommal valóban elküldik, mert visszajön az iskolából az a Balogh Gyuri, akit a vezetőség eleve erre a munkakörre választott, és már nincs szükség helyettesítőre. Az érdemeinek az elismerése, hogy a „könyöklő munkás” korszakában történtek miatt „megjutalmazták”.

Hát akkor is, amikor Gyuri visszajött, s na átvette, s én kijöttem, november volt, kukoricaszedés, én másnap már ott voltam s válogattam a töröbúzá, az osztották a falunak a szekerekbe, s arra a borderóra osztották, amit én állítottam ki, s válogattuk s raktuk a zsákokba, Máté Mihály bá, az öreg volt az osztó idetéve, szentmártoni, s az nézte a borderót, s a szekérral küldte, ezt ide vigyed s azt oda vigyed, mi nem tudtuk, hogy kinek választjuk, s én ismertem a papírt, s messziről láttam, hogy hányadik oldal, melyik, s hogy s mint, akkor láttam úgy, s azokat a papírokat én állítottam össze, s akkor ha olyannak küldtük, mondtam, hogy tegyétek a vastagját! Került a sor az enyémre is, s mondom: tegyétek a vastagját, mert azon több a szem, s azt mondja az öreg is, na töltsetek még egy kosárral még rea, nem mondta, hogy kinek menyen, mert sorba voltak, na, úrfi, ez a tiéd, te könyöklő munkás voltál, úgy hívta, akik az irodán dolgoztak, könyöklő munkás. Ez a tiéd, eridj haza, rakjad le.

Nemsokára Balogh Gyuri előlépett, brigádos lett, és újra szükség volt valakire, aki a könyvelést végezte:

Akkor üzentek, hogy menjek fel, s felmentem, s beállítottak a régi helyemre, s akkor csinálom, ha megbíznak velem! S akkor megkezdődött a cséplés, aratás s cséplés, s akkor kíséző lettem, ilyen átadónak, vevőnek, mentem a karavánokkal, a gépkocsik egyéb felé jártak, s a szekerek, 10-15 szekér sorba, hordtuk a bázához a sok búzá, a cséplőgépektől egyenesen. Aztán Ernő kiadta nekem azt a rekapitulációs nyomtatványt, hogy minden nap este összesítettem mind az öt faluból a cséplés ered-

ményét, s aztán annak a vámját, a 12 százalékot, legelőbb a vámot kiadni, az ne legyen hátralékba egy kiló se, s akkor a muncii SMT, a SMT díjat, s akkor azután a szerződést, a contractot. A füzetben még megvan, ennyi volt a contract s mennyi a muncii SMT. Aztán belejöttem, este összesítettem s reggel adtam le, mennyi ment le. Lényegében nem készített fel senki sem, hogy itt van ez a nyomtatvány, s most ezzel ezt csinálod s azzal azt csinálod, mint a szövetkezetről a papné, ahogy legalább szóval indított el, hogy akkor a leltárhoz ez kell, hanem én rá kellett jöjjenek, hogy legyen biztosítékom, hogy jól adom le, helyesen, hogy ne tudjanak belekötni, ne legyen téves. Voltak azok a fiša cumulatívá, tablek, s akkor azokból kialakítottam, hogy melyik faluból mennyit vittek el, s akkor összesen a gazdaságból mennyi ment be, minden nap. Aztán vettem egy százlapos caiet studentet, s akkor elől címet is adtam neki, szótárból néztem ki, hogy merceologie, mert merceolog posztban voltam téve, megnéztem szótárban s ott volt egy ilyen kifejezés, s akkor Ernő kacagta, hogy ez miféle, s nézze meg, a szótárban mit jelent. S aztán azután is sokszor emlegette. S akkor amikor jöttem el, abba vezettem fel, hogy ha akármikor akármit megkérdezik, ha elfelejtettem is, hát ilyen számú dokumentel ekkor s ekkor ez vittük, mert vittük az erdőszentgyörgyi s a vásárhelyi bázához is, s melyiket hova vittük, annak mind nyoma kellett legyen. S aztán amikor leszereltem, akkor odaadtam a füzetet Ernőnek, na itt a Merceologie, ezt tanulmányozza, csináljon vele amit akar, ez már nekem nem kell. Vonaltam összevissza, csináltam olyan kimutatásokat benne, a garanciáról nem tudom miket.”

FELADATAI, A MEGŐRZÖTT PAPÍRJAI ALAPJÁN

Mi is volt a feladata a kollektív-irodán? Valamelyes képet nyerhetünk erről, ha belelapolunk abba az 5 kis iskolás füzetbe (vocabulary, azaz: szószedet), amelyek iratai között megmaradtak. Az 1963, 1964, 1966-os évekről vannak bennük feljegyzések, és kiderül, hogy keveset ült valójában az irodán, inkább „kocsikísérő” volt. Azzal van megbízva, hogy kövesse a szállításokat, és feljegyezze a szállított mennyiségeket, és például megadott táblázatok szerint kiszámítsa a gabona víztartalmat, meg a szárazanyag-mennyiséget, vagy ha árut vittek a piacra, akkor elszámoljon az áruktól mennyiség értékével. Például az egyik feljegyzés: „Umiditate³ 34%. Az egész mennyiséget külön kasba tettük száradás végett, átvétel nélkül. Következik, hogy kellő száradás után a bázának hivatalosan átadjuk.” Vagy „fa átvétel Gyergyóban”: minden szálat köböznék, és végül beírja a végeredményt. Vagy 1964. augusztus 20. dinnye-eladás, Sztrátya Domokos, Mihály Ilona, Szabó Irma, és ott az árulás eredménye: 1756,80 lej, meg még ehhez hozzáadva a költségek (vám, mérlegbérlet, és meg nem határozott célú összeg). 1963. július 30. és augusztus 21. között egy táblázatban naponta feljegyzi az állami alapra szerződött, leadott búzamennyiséget, ennek értékét, meg a kísérő dokumentum számát. Ehhez minden egyes szállítóeszköz, minden egyes út esetében a mért mennyiségből le kellett vonni a szállítóeszköz súlyát, ezekkel a ceruzával írt számításokkal van tele a fél füzet. A búzán kívül a „kukorica kötelezettség”, „árpa kötelezettség”, „zab”, „napraforgó”, „bab” táblázatok is ebben a füzetben vannak. 1963. október 1. és október 17. között naponta írja a kukorica-szállítás adatait: melyik faluból szállítják a raktárba, mivel szállítják (teherautók: „Molotov” és „Steagu”, meg a fogatosok nevei) és a mennyiségek, brutto-tara-netto rubrikák szerint, meg a napi összesítés. Október 17-én Vadadból, október 21-én Jobbágyfalváról paszuly-szállítást jegyez fel.

3 Nedvességtartalom.

Sajnos, csak az 1964-es évről vannak bejegyzések a gyűlésekről, melyeken részt vett. Ezek többfélék voltak: brigádgylések, a kollektív Vezető Tanácsának gyűlése, meg esetenként rajoni, tartományi kiküldöttekkel tartott gyűlés Nyárádszeredában, amelyre őt küldték el, hogy jegyzeteljen és utólag beszámoljon az elhangzottakról. Mindebből nem nyerhető teljesebb kép arról, ami vele, körülötte történt, csupán bepillanthatunk a kollektív működésébe. 1964. március 10-én brigádgylést tartanak (az adatokból kikövetkeztethető, hogy minden település kollektív-brigádjának vezetőivel), több napirendi pont van, az első témája: „termény-szétosztás”. Táblázatokba foglalják, hogy milyen sarokszámokkal dolgoznak: a vadai kollektivisták 49320 m/e-et⁴ teljesítettek, a szentmártoniak 59000-t, a csíkfalviak 39531-et, a jobbágyfalviak 48600-at. Valószínűnek tartom, hogy az előző (1963-as) év számairól van szó. A statisztika lebontja a teljesítményt településekre és területekre: például Vadadban hány munkaegységet teljesítettek a mezei brigádban, az állattenyésztésben, a zöldséges brigádban, a szőlőkezelő brigádban, az építőbrigádban, a melléküzemben, meg van egy „egyéb” rubrika is. Sajnos, a feljegyzés töredezett, nem áttekinthető. Van például „adminisztráció” rubrika, amely véleményem szerint a vezetők, szervezők (például a brigádosok) teljesítését kellene mutassa, de ez nincs kitöltve. A gyűlés második témája: „jelentés”, a harmadik: „vetések időszakára a vető személyek kijelölése”, a negyedik: „Szerszám javítás kérdése”, az ötödik: „Trágya kihordás. A kijárt állatok után a megszabott mennyiség kiadása kötelező. Ellenkezőleg pénzből lesz leadva. A többi takarmánnyal térítik meg.” A hatodik: „Az udvar rendbentartása az állatgondozókra lesz felosztva”.

1964. március 14.: román nyelvű gyűlés Nyárádszeredában tartományi kiküldöttekkel – sejtésem szerint az, amiről beszámolt, amikor a román nyelvtudásának a hasznáról beszélgettünk, ugyanis a téma: „a kollektív gazdaság alaptörvénye, a minta-alapszabályzat”, amelyet 1949-ben alkottak meg, és 1953-ban módosítottak. A bejegyzések első pontja: a tervek a kollektívben. Vannak az évi termelési tervek, ezeket lebontják operatív tervekre: ezek napi meg heti tevékenységeket foglalnak magukba. Ezen kívül van a távlati terv, ezt hosszabb időre, legalább 3 évre készítik, például az állattenyésztésben, és 3-5 évre a „mezei brigádoknál”. A második pont: a vezetők jövedelme (vagyis motiválása), Az elnök jövedelmének kiszámításakor „a mezőgazdasági területet és az állatlétszámot kell figyelembe venni”, és a többiek fizetése ehhez viszonyítható: a főkönyvelő fizetése nyolcvan százaléka az elnökének, a segédkönyvelő pedig a könyvelőének nyolcvan százaléka. A terven felüli teljesítményért (például ha kukoricából 20-30%-kal teljesítik túl a tervet) pótvajadalmazás jár: „a brigádos is részesülhet ötven százalékkal több pótvajadalmazásban, ha a brigád túlteljesíti a tervet”, és ehhez viszonyítva: az elnök a brigádosénál 60%-kal több, a könyvelő pedig (ugye ebben érdekelt valójában Sztrátya Domokos) az elnökének 60%-a. A harmadik pont: a tagságra kiróható büntetések meg a kötelező alapok biztosítása. A vezetőség öt munkanap levonással büntetheti a vétkes tagokat. A kollektív rendelkeznie kell vetőmagalappal (az ösztémék 2%-a például gabonából), takarmányalappal, az állóalapokhoz évente 10-12%-kal kell hozzájárulni, öregeknek az ösztémék 2-4%-át kell kiosztani, és segélyalapot kell létrehozni, amiből az öregeket és a rászorulókat támogatják. Ezek a javaslatok, a tényleges arányokat „a naggyűlés hagyja jóvá”. A negyedik rész a vezetők kötelezettségeiről szól: „az elnöknek csak bizonyos ideig van joga az irodába ülni” (ennél többet erről nem ír). A brigádos „csoportvezetőket alkalmaz, irányítja és ellenőrzi azokat”, „a leltári tárgyakat ellenőrzi, kitünteti az élmunkásokat, kapcsolatot tart fent a traktor-brigádosal”, „megszervezi a külső nyilvántartást”,

4 Munkaegységet.

„egyszer tart gyűlést havonta”, és „állandóan a kollektív tagok között van”. A könyvelőt „a Vezető Tanács nevezi ki, jogai és kötelezettségei az Instructia-n keresztül és a minta alapszabályzatban” vannak benne, ő az, aki „figyelmezteti az elnököt a törvények áthágásakor, felel a leírt adatokért a szituációban, átveszi az aktákat, betartja a pénzügyi tervet, havonta pénztárt ellenőriz és a hiányosságokról értesíti a vezető tanácsot”. A vezetés része az Ellenőrző Bizottság is, ezt két évre választják. Ez a szerv „jelentést ad a nagygyűlésen, részt vesznek [a tagjai] a Vezető Tanács gyűlésein, négy kötelező ellenőrzést végez évente, havonta kasszavizsgát végez, ellenőrzi a munkaegység-nyilvántartást, ellenőrzi hogy a Vezető Tanács hogyan hajtja végre a nagygyűlés határozatait, és az ellenőrzés akkor törvényes, ha jelen van a bizottság legalább két tagja, egy Vezető Tanácsi tag, és az akit verifikálnak”. Ezután következtek a hozzászólások: Sztrátya Domokos nem ezeket, hanem az ezekre adott válaszok közül kettőt jegyzett le: „a tanítóknak és tisztviselőknak, mivel nem kollektív tagok, nem jár nekik kerthelyiség”, valamint: „a pótjavadalmazást csoportonként kell bevezetni”. Legvégül pedig a tartományi kiküldött, Izsó elvtárs szól hozzá, amint olvasható, beszél: „a nyilvántartás fontosságáról a brigádosok részéről”, meg hogy a brigádos „a munka minőségét értékelje”, és hogy „rokonizmus nem megengedhető, mindenkire érvényes a törvény”.

1964. április 10.: gyűlés (nem tudni, milyen szintű, kiknek a részvételével, valószínűleg „operatív vezetőségi”), a következő témákkal: április 11-én minden kollektívista menjen legelőpucolni, vasárnap „az összes fiatalok legelőpucolni a brigádosokkal”, „a bázától húsz mázsa borsót felhozni”, „2 nagyszeker Stiklivel⁵ harminc darab süldőt Csíkfalváról levinni Jobbágyfalvára”, „Szász Ferenc a spenótot ne szedje ki, nem lesz szállítás”.

1964. május elsején vezető tanács gyűlés, a feljegyzések a következők: „Ebben az évben több kerthelység mozgatás nincs. Ilyen kérvényeket nem kell elfogadni senkitől.” Büntető intézkedések: „Török Vilmos ittasan 2 rudat töre el, 1 munkanap (levonás)”, „id. László János kéretlenül hordta a szalmát. 1 munkaegység plusz 200 kg szalmával be lesz terhelve 60 lej”, „Lógondozók 2-2 munkaegység, amiért sokkal több takarmányt etettek meg a lovakkal, mint amennyit az állattenyésztő brigádos kiszabott”.

Ott volt tehát évekig a vezetés közelébe, belelátott a döntésekbe, és tapasztalatairól így beszél:

Akiknek volt megfelelő protekciójuk, részt vettek a tervezésben az átalakulásban azoknak szabad kezük volt. Az lophatott, az vihetett nem fogta meg senki, ha megfogta az se volt baj. Jelenthető, mert nem büntették, de egy közönséges ember, ha az úton kapott elhullva egy cső törökbúzáat, amikor szekerek vitték haza, ha felvette megbüntették érte, hogy miért vette fel s nem tudom. [Mit jelentett az, hogy büntetés? Pénzbüntetést?] Nem adtak pénzt öt munkanapjára. [Nem adtak jövedelmet nekik.] Tehát levonták a munkanapját büntetésből. Egy hétig, amit dolgozott, azt egy cső törökbúzáért képesek voltak elvenni s ilyesmiért. Máskor egy munkanapot valamiért levágtak, ezt alkalmazták, aztán volt amikor. Persze, ha pénzt számolták a büntetést, akkor beírták, mint ami büntetés s mikor osztották a részesedést, azt levonták. Így büntették meg, hogy levonták a munkadíjából azt a büntetést. Ez pedig nagyon sok esetben történt.

Kiderül azonban, hogy a saját körében ő is részese volt az annyira jellemző lopásoknak.

Kacsó Albival, Berekeresztúrról, kollegások voltunk, mert a Bázánál jöttünk össze a kollektív ideje alatt, ő is szállító volt s én is, aztán már barátkoztunk, együtt loptunk! [nevet, derül] Aztán ezert ismerősök voltunk. [Hát ezt mire mondja, hogy együtt loptak? (viccesen kérdem)] Hát együtt fektéztünk amit lehetett s a Bázánál... S egyszer azt mondja nekem, hogy ez a fiú fel volt állva

5 Az egyik fogatos.

felhércre,⁶ amikor mérték, a miénk, az egyik rakodómunkásunk, fel volt állva amikor mérték a magát! [Annyival több...] Hát egy nagy kemény embernek a súlya, az egy zsák búzának a súlya! Hát annyival többet mértek, amíg bent a mérleget állítottuk, ő fellépett a szerkezre, s akkor lelépett s utána visszamértük az üres szerkeret, s egy zsák búza súlya pluszba maradt, s akkor azt visszavettük. Csinálták ők, én tudni tudtam róla, de gyakorlatilag mondjuk kézbe soha nem vettem az, ha csak lehetett effélét, de tudni tudtam róla, hogy feketéznek a végtelenségig. Ez a Bázánál volt, úgyfele voltunk a Bázának a kollektív részéről, aztán így oda hordtuk, jó ismerősök lettünk a Bázásokkal. Volt egy Szabó Sándor bázafőnök, odavaló volt, szeredai, akkor kér odavalósi, egy szeredai Fülöp Karcsi, s akkor demeterfalvi, miféle Marci bácsi, Siklódi, a két raktáros, azok mérték. Én is bent voltam a mérlegházban, együtt mértük, ő húzta, nézte, jól van a mérleg, jegyezte név szerint a fogatost, bruttó, bruttó, bruttó, akkor leüresítettük, s akkor visszamértük a szerkereket, kocsit megint, két noteszem is van vele, nettó, nettó, nettó, s akkor kivontam, nettóban ennyi, nettóban ennyi, s az egész szállítmányt őt, hat vagy tíz szerék összesen ennyi, ő is jegyezte, annyi, egyeztettük. [Amikor a kollektív udvaráról kimentek, akkor is megmérték, s az rajta volt a menetlevélen, s a Bázánál is megmérték, s azzal kellett találjon.] Hát volt differencia, volt. Az elején telefonáltunk fel, mert volt eset, hogy hetven kiló mérlegdifferencia volt, lehet, hogy az ők mérlegük egy kicsit meg is volt, ezt csak elgondolom, kicsit mesterkedve, hogy kicsit kevesebbet mérjen, de... [Szóval a mérleget mindig emberek állítják be?] Hát emberek állítják be, de azért mikor megérkezett, minden, na jöjjön be, intettek, s akkor a mérleget tároltuk le, úgy hívták, tároltuk le, s felcsattintotta, na jöhet rea, de az csak annyiból telik, hogy az ember csak ide pillant, s csak a végén elcsavar egy annyit, s az már teszen valamit. Volt úgy, hogy hetven kiló differencia volt, s telefonáltam fel, s a raktárossal beszéltem, Marci bácsival, s ez baj, s lássuk meg hogy mi a helyzet, s a kapta a telefonát s telefonált Szentmártonba az irodába, s éppen Szakács Ernő vette fel a telefont, s mondja, hogy itt vannak az emberei, hoztak valami szállítmányt, s van hetven kiló mérlegdifferencia, mínuszban, s aggódnak, hogy mi lesz a helyzet, s mi így s mi úgy. S Ernő azt mondta, ott van a mi emberünk, megbízottunk, s az látja s tudja hogy van, s avval intézzék el! Hát az a megbízott én voltam. Aztán itt ennyi, pontosan mértük, s annyiról állítottak ki aktát, amennyit mértünk. Hát itt a cséplőgépnél kicsi mérlegen mérték, három négy zsákot egyszerre, s raktuk, három négy zsákot, s raktuk, s ott nagy tömegben, hát mérlegkülönbség van s szokott lenni.

Sztrátya Domokos az 1962-es és az 1963-as, kollektívben eltöltött esztendő jövedelmeiről nem őrzött meg feljegyzéseket, de megvan az 1964-es, 1965-ös és 1966-os összegzés. Ezek szerint 1964-ben összesen 281 munkanapot (az elszámolásban: m/e, azaz munkanap-egység), bátyja Péter pedig 114-et teljesített, tehát kettejüknek az éves javadalmazását 295 munkanap után számították. Ez úgy jött ki, amint a részletes kimutatásból megállapítható, hogy „Sztrátya Domokos teljesítve 288,50 m/e, leütve: bakternek 4,20, iskola építése 1,50, temetkezésre 1, villanypóznára 0,80, évvégi elszámolásra maradt 281 m/e”. „Sztrátya Péter teljesítve 116,80 m/e, leütve: temetkezésre 1,00, iskola építésre 1,50, évvégi elszámolásra maradt 114 m/e.” Az év során háromszor (III. 31., VI. 30., IX. 30.) kaptak előleget, meg december 31-én volt az elszámolás: munkanaponként 9 lejt „osztottak”, vagyis Domokos összesen 2529 lejt, bátyja, Péter 1026 lejt kapott, összesen tehát 3555 lejt volt a jövedelmük. A harmadik családtag, édesanyja nem volt kollektivistá. Emellett kaptak 790 kg búzát (munkanaponként 2 kg-ot), 1975 kg csöves kukoricát (munkanaponként 5 kg-ot), 118 kg árpát (munkanaponként 0,30 kg-ot), burgonyát 448 kg-ot (IX. 30-ig számítva 343 munkanapra 1 kg, plusz tavalyról elmaradt 105 kg), búzaszalmát 1185 kg-ot (munkanaponként 3 kg-ot), szénát 1382 kg-ot (munkanaponként 3 kg-ot), szőlőt bort 355,5 litret (munkanaponként 0,90 litret), meg cukrot 19,75 kg-ot (munkanaponként 0,05 kg-ot), diót 3,95 kg-ot (munkanaponként 0,01 kg-ot), szőlőt „oltott állani valót” 68,60 kg-ot (munkanaponként 0,20 kg, de csak az osztásig megvalósított 343 munkanap után), „nova szőlőt” 515 kg-ot (ugyanígy: munkanaponként 1,5 kg-ot). Burgonyát csak

6 A szerék tengelyének végére.

„prémiumnak” kaptak 50 kg-ot. Az özvegy, idős édesanya „segély”-t kapott a kollektívtól. Ez ebben az évben a következő tételekből állott: búza 50 kg, burgonya 50 kg, kukorica (csöves) 100 kg, oltott szőlő 10 kg, nova must 20 liter, cukor 1 kg, pénz 100 lej.

1965-ben Domokos a könyvelésben dolgozott, és ezért havonta 33 m/e-et, összesen 396-ot kapott, meg 10 m/e régiség is járt neki, ebből levontak 2 m/e-et, maradt 406, Péternek 114 m/e-e volt, tehát kettejüknek összesen 518. Anélkül, hogy részletezném, csak a végeredményeket írom: az éves munkáért 5722 lejt, 1036 kg búzát, 1554 kg kukoricát, 259 kg zabot, 622 kg szőlőt, 20,73 kg cukrot, 7,77 kg diót kaptak, meg 110 kg burgonyát prémiumnak. Édesanyjuk nagyjából ugyanazt a „segélyt” kapta, csak „30 kg nova szőlő helyett 3 liter pálinkát”.

Az 1966-os bejegyzés azzal kezdődik, hogy „Nyugdíj-hozzájárulás: a nyugdíjba személyenként havonta 5-5 lejt visszafizettünk, az utolsó negyedévre 15-15 lejt nyugta nélkül. Tehát erre az évre, 1966-ra a 60-60 lejes hozzájárulás ki van fizetve.” Domokos ebben az évben január 1. – április 1. között könyvelésben dolgozott, június 1. – december 31. között „merceolog” volt, összesen, a levonások után, 327 m/e-t, Péter 131 m/e-t teljesített, tehát a jövedelmüket 458 munkaegységre számolhatták. Domokos 3032, Péter 1180 lejt kapott, ez összesen 4212 lej. Búzát 1099, kukoricát 916, zabot 229, búzaszalmát 1532, szénát 1374, cukorból 13,74, dióból 3,20 kilogrammot kaptak, szőlőt, bort ebben az évben nem osztottak, burgonyát valószínűleg igen, de ez nem szerepel a feljegyzésben. Péter kapott prémiumba 473 kg sarjúherét. Édesanyjuk „segélybe” ebben az évben búzát 60, kukoricát (csöves) 60, szőlőt 2 kilogrammot kapott.

MINDENNAPOK A KOLLEKTÍVBEN

A beszélgetéseinkben elsősorban az életútja volt a téma, maga a kollektív mint helyszín, helyzet, társadalmi környezet, csak másodlagosan, a háttérben volt jelen. De sor került arra is, hogy egyik beszélgetésünknek a kollektivista élet mindennapjairól több minden kiderüljön.

’63-ban akkor megint tavaszon visszalicitáltak, úgy, hogy na. De azt mondták, hogy. 63-ban pont akkor is, nem tudom kint dolgoztam, nem tudom, a brigádba. Hanem amikor kezdődött a cséplés s kellett szállítsák az, hogy híjákát, kellett egy komoly kíséző, aki kíséri a szállítmányokat s átvegye itt a mérést s a vágánynál leadja. Gabonát s mindent. Aztán Szakács Ernő azt mondta, hogy ő szolt Gyula bácsinak, az elnöknek, hogy ne, s hívjuk, s nem tudom mi. [Szóval, hogy ilyen volt, ha kellett kint volt, s ha kellett behívták.] Mint ahogy volt egy színdarab, a Sári bíró. Tartják az esztét, s ha kell, előveszik s Sári bíró, bum, bum, bum. Engem is úgy tartottak, mikor kell, előveszik. Aztán menjek, s kísérem s leszállítottam rengeteg sok gabonát. Abban az esztendőben, ha jól tudom 41 vagon búzája termett Jobbágyfalvának, 41 vagonnal. Többet soha annyi nem termett. Egyszer volt még 23 vagonnal s azután még 23-at se érte el, de volt olyan esztendő, amikor 10-en is alul volt, vagonszámra számolva. Aztán úgy hordtam le a gabonát s adtam átall, s nem tudom mi. Aztán így belejöttem az elszámolásokba s vezettem egy táblázatot, amibe esténként belevezettem örökké a dolgokat, s minden nap adtam le a könyvelőségnek. Azt könyvelték le, ami már le volt adva s bizonyították volt róla. Aztán, hogy mi volt raktáron, az nem volt lekönyvelve sohasem, hanem amit már el volt téve s átvette valaki, azokat lekönyvelték. [Ha jól értem, volt a termés a földeken, azt bevitték a raktárba s utána pedig leadták és a papíron mindig az volt. Se ami a földeken, se ami a raktárba volt, az a papíron nem volt. Azt nem lehetett tudni, hogy mennyi.] Igen. Persze, de amit levittünk, azt

nem is vittük a raktárba, hanem egyenesen a cséplőgéptől volt. A cséplőgéptől én átvettem ennyit, tehát ez a gép ennyit csépelet. [Tehát a cséplőgépnél mérleg volt.] Mérleg volt s ott nézés alapján vettem átáll, a raktárnál pedig agróba mértük s így mérleggel, járművel együtt. Aztán megmondtam előre, tudták is, hogy kicsi mérleg differencia van. Itt is vagy bőven mérí, vagy szűken s egybemérí s nagy mérleg, másként mér, s nem tudom mi. Aztán volt úgy, hogy 70-80 kilóval vagy 100 kiló különbség. [Az a mérlegtől függött vagy a mérlegkezelőtől?] Lényegében a mérlegtől függött. Nem volt pontosan mérve, hát egy kicsit reá hagyunk itt is vagy ne szűkön, a másikat tovább hagyjuk. Mikor a nagy mérleg csak egy helybe, egy ennyire billeg, az már sok kilót kitesz. Aztán sokszor telefonáltam fel, Szentmártonba, hogy kérem lejöjünk egy rakománnyal s 70 kiló különbség van, s annyival kevesebbet mér a nagy mérleg. Átadjam, vagy ne adjam át? [Elvégre kinek a kára.] Lényegében ezt könyvelték le, amit én ott lemértem. Telefonált egy alkalommal be a bázának a főnöke, Szabó Sándor nevezetű bácsi volt. Azt mondták felülről, hogy ott van a megbízottunk, nézze meg a mérleget, s ahogy ő elszámolja, úgy vegyék, át s nem tudom mi. De aztán hozott ez egy kicsi mérészséget s egy kicsi valamit nekem, hogy meg vagyunk bízva s aztán úgy vegye át, amit kell. Akkor egész őszön zabot, árpát, napraforgót, krumplit leszállítottuk. Be Vásárhelyre a krumplit, az CLF-hez.⁷ Bevittünk egy kicsi krumplit, elirányították valamelyik kaszárnyára s vigyük, oda s oda szállítsuk le. Aztán ők intették, de azért én rendeztem s a másikat valamilyen üzlethez s ide s oda. Legutoljára, amikor eljöttem onnan, az már '67-ben volt. 19, illetve 1900 kiló paszulyt, tiszta, fehér paszulyt. [Szemes, fejtett?] Szemes fehér paszuly, zsákba, Vásárhelyre. Meglaborálták s minden, hát kukac is volt benne. Találtunk egy kukacot benne és nem akarták átvenni. Elküldtek azzal is valahova, oda egy kaszárnyához, hogy adjuk át ott. Nem vették át s a másikhoz nem vették. Aztán csak visszakerültünk a bázához s ott egy külön helyiségbe ürtettük le, ahol el fogják gázosítani. [Igen, s akkor elpusztulnak.] Használhatóvá teszik. Aztán én közben leszereltem, eljöttem egyből munkára a szövetkezethez, mert, hogy mi lett a sorsa annak a 19 mázsa paszulynak. Az egy tekintélyes dolog, nem, mint a gabona. Egyszer megkérdeztem volt Szakács Ernőtől, hogy vajon mi lett a sorsa annak a rakomány paszulynak. Ő nem tudja, nem tud róla. Minden akta nélkül ott kellett hagyni, mert nem vették át papíron s minden. Rakjuk le s hagyjuk ott, aztán ők elintézik. Aztán, hogy mi lett a sorsa azt nem tudta még a jószágosny se megmondani. [Akkor '63 tavaszától maga '67-ig ezt folyamatosan csinálta. Tehát kísérő volt s könyvelő volt.] '63-ban voltam kísérő az évnek a második felében, azután könyvelő voltam '66-ig. '66-ban létrehoztak egy olyan merceológ, azt volt a posztján a neve. Tehát az is lényegében, nekem volt szótáram s megnéztem, román-magyar szótárban, hogy merceológ s az ilyen átadó. [Áruszakértő.] Áruszakértő, igen, úgy is neveztek meg egyszer, amikor a fákat voltam átvenni, szállítmányokat Gyergyóba, ahova szállítottam le a rönkfákat. Vagy 150 köbmétert a gyergyószentmiklósi CAP-tól vették, építkezésre, istállóépítkezésre. Jött az áruszakértő azt mondják, s nem tudom. Hát volt köbtáblám, valahova úgy eltettem, én annyit kerestem, hogy hol van s nem kaptam meg. Megvolt a köbtábla s csak olvastuk ki, mennyi méter hosszú s mértük a vastagságot s aztán szállítottam onnan, a szentmiklósi, IRTA-nak⁸ nevezték. Onnan vettem ki kicsit olyan utánfutóval s aztán hoztuk ide, Vadadba, Szentmártonba s Jobbágyfalvára istálló gerendáknak, s affélének, 150 köbméter fát. Akkor ilyen minden féle utazásért. Volt olyan eset, hogy Szeredából nem tudták fogadni, nem volt hely a gabonának. Ideiglenesen vittük a bázához Erdőszentgyörgyre. Ott valamilyen Császár bácsinak hívták a főnököt. Oda is vittünk, sokszor, szóval több szállítmányt. [Na, ezt akartam kérdezni, hogy mivel szállította ezt? Szekérrel?] Dehogy. Autóval. [Tehát, akkor már '62-ben, már autó volt. Sofőr volt, autó volt.] Ide Szeredába szekérral, pláne innen. Hanem aztán Vadasból vagy Szentmártonból. Onnan is jöttek szekerek, mert a vadasi gazdaságnak, amíg egyedül volt, volt egy kisebb kocsija, a Molotov. Volt egy Steagul Roșu, Szentmártonnak. Csak ez a két kocsi volt. Aztán voltak remorkák. Aztán a szekerek karavánba, mint a mentünk egyszerre öt, hat, tíz szekér. Naponta kétszer, háromszor fordultak. Aztán mértük le s rakodtunk le s minden. Úgy, hogy nagyon sokat dolgozott a nép s annyi volt a munka akkoriban, az egész határ meg volt dolgozva s még jól termettek a földek. Sok volt a gabona s a munkaerő, mondjuk nem is volt meg az a munkaerő arra, amire kellett. Rohamosan kellett, amikor annak az ideje volt, kellett csinálni ezt a szállítmányokat. Kellott szokolókat tenni, segíteni, üríteni a szekereket s rakodni. Mondom, ha megfizetik én is segíték, mert engem fizettek, de kicsi volt az. Mondjuk adtak egy munkanapot s még

7 CLF: Centrul de Legume si Fructe – Gyümölcs és Zöldség Központ.

8 IRTA: Intreprinderea Regională de Transport Auto – Tartományi Autószállítási Vállalat.

21,25-öt, valami ilyesmit azért az elszámolásokért vagy miért. Aztán mondom, én is segíték, mert így is, úgy is, amikor látom, hogy a szomszéd hordja, hát oda kell álljak én is segíteni, ha egyéb nem, a szekérről leadni vagy valami, de nem ezek a kicsi apró zsákok voltak, mint most, amik ezek most a műtrágyás zsákok, hanem a kilencvenötötől, százöt kilóig, azok a régi cukros csihányzsákok. Akkora volt, hogy kettőből lett volna, egy szalmazsák egy ágyba s nem tudom mi. [Azt ki tudta emelgetni?] Az emberek. [Ketten?] Hát úgy, hogy egy felállott a szekérré, s valahogy felbillegette a szekérnek a derekára, így hosszára. Én azon az őszön két lajbit szaggattam le a hátamról, annyit segítettem hordtuk be a raktárba. Deszkára voltak szegezve a lépcsők s fel a tetejére s minél fennebb, minél tovább. Úgy vittük azt a 90, 105 kilós teli zsákokat, hogy mese nem volt. Ott nem lehetett két ember menjen be a lépcsőn. Két lépcső volt, hogy hamarabb menjen, többen tudják egyszerre vinni, mert másfelőliről is jöttek. Mindenki ide vitte, hát ott mások is voltak, nem csak mi. Kellett a hely. [Amikor valakinek saját termése van, saját földjéről, akkor ő szépen úgy, ahogy gondolja, takarékosan, minden szemet megnéz, összeseper, beviszi s elraktározza. Egy ilyen helyen, mint a kollektív, első pillanattól kezdve mit jelentett az, hogy veszteség? Meglyukadt egy zsák, nem separték össze. Hát volt-e veszteség, ezt kérдем.] Óriási volt a veszteség, óriási volt a veszteség. Volt ott többek között egy Virág valaminek hívták, egy mérnök, ő volt itt egy időben, de akkor még vastagokba hordták s rakták be. Cséplőgép működött s minden s nagy volt a mozgás s odament a mérnök úr s mondja, hogy hát: emberek, hát ez miféle dolog, hát ez meddig megy így, meddig lesz ez így? Én nem voltam jelen, csak úgy mondták el. Ez a Fazekas Mihály, akit emlegettem, ott volt, s amikor a mérnök befejezte a mondókáját, azt mondja: mérnök úr, tetszik tudni meddig, lesz így? Addig lesz így, amíg így lesz. Addig lesz így, amíg így lesz, azt mondja. Azzal elment Mihály bácsi. Úgy megmondta. [Jó. Ez az egyik, tehát a pazarlás. Mindig, ahogy mondta maga is, vagy több lett, vagy kevesebb lett. Az egyik mérleg így mért, a másik mérleg meg úgy mért. Akkor arra kellett ügyelni, hogy papíron minden rendbe találjon. Ezt a múltkor is mondta.] Kellett talájon papíron, papíron talált. A végleges papírra azt vették fel, amit átvett az állam, nem azt, amit itten kimért a gép mellett az ellenőr, a brigádos, vagy valaki. Hanem azt, amit én átadtam. [Akkor én azt kérдем, hogy ha ennyi pazarlás volt, akkor volt-e olyan, hogy valaki a zsebét, a zsákot, a csizmáját megtöltötte gabonával, s azzal elment.] Elment. Hát, ha sikerült elmenni, akkor jó volt. [De mit jelent az, hogy sikerült?] Hát, úgy, hogy ha nem fogták el. [Kellett legyen egy főnök, aki félrenézett, vagy egy főnök, aki nem volt ott.] Hát nem volt ott, nem nézte, nem ügyelte, nem kereste az ilyen kisebb dolgokat senki. De, az nem onnan töltötte, ami már le volt mérve s átadva, hanem abból, ami maradt. [Hát a földnél volt, ahol nem mérte senki. Akkor beszállították a raktárba, ott se mérte senki, s amikor átadták, csak akkor mérték. Tehát volt két olyan helyzet, amikor aki hozzáfért, az vett.] Aztán azt nem nézte meg senki. Nagyobb tételbe csak az vitte, akinek volt olyan protekciója. [Tehát kis tételben mondhatni, hogy mindenki vitte.] Mindenki vitt, mert meg is mondták. Volt egy olyan közmondás, hogy kollektív kincses bánya, s aki nem lop, az megbánja. Aztán ki ahogy tudott, úgy lopott. A kicsik kisebbet s a nagyobbak nagyobbat. Van s volt tudomásom róla. Például a változások. De, még nem volt meg a változás s azelőtt mi jártam a munkámat. Volt eset, hogy a zöldségekből vittek egy kocsi káposztát ide, oda, bárhova. Zöldséges volt itt a téren, a gyár környékén a két víz között. Aztán Köszvényesen is létrejött, hoztak egy akadályt s volt egy kicsi törpe kollektív elnök, odavalósi volt, Bereczki Balázs. A remetei gazdaságnak volt az elnöke s ott volt a főnök s a felesége a raktáros. Innen Kocsis Gyula s Máté Misi s az elnök, a zöldséges brigádos, vittek fel egy kocsi káposztát. Ott akkorácska mérleg volt a gazdaságba, hogy kocsival együtt nem tudták megmérni. Hát, hogy mérjék meg, ömlesztve volt a káposzta, persze nem zsákokban. Kollégák, elnököknek a felesége volt s őt is az elnök viszi, hát nem lehet kétséges egyik a másikhoz. 4 ezer kiló van rajta, azt mondták ezek 40 mázsa káposzta. Nekem Bereczki Balázs, ő mondta el, szenvedő alany volt s azt mondta 40 mázsa, hát át vette a feleségem. Lerakta s adta is, de külön kapták. Számolta el, hogy mennyi van. Hajszára 30 mázsa, 3000 kiló volt. Hát persze a kicsi kocsi volt, de csak 3000 kiló volt s azt mondja, így jártak el velem szembe, pedig én kicseréltem Gyulának a tehenét, innen a gazdaságból. Egy olyan tehén, amelyiknek párja nem volt a környéken. Így hálálta meg, tehát ők egymást is becsapták, egymást is megcsalták. [Ha én jól értem, akkor ők 4000-re megkapták kifizetve az árát. De volt akkor 1000 kiló különbség, de a pénz, ami plusz volt, az kié volt?] Ők megkapták s a másiknak amnyi hiánya volt. Annyit fizetett rá, kárral maradt, mese nincs. Elpanaszolta Balázs nekem az egészet. Hát annyi volt az egész, hogy onnan táplálták a megyét. De hány

ilyen gazdaság volt kereken körül. Számtalanszor jöttek oda a kicsi kocsik a raktárba s rakodtak. Ott volt a drága sok szőlő, annyi bor a pincében, nagy hordók össze voltak gyűjtve szőlős gazdától, honnan, honnan. Finom borok. Úgy táplálkoztak akkor az elől járók, a szekusok s a milicek s tudom is én. Aki egyszer az állam fenntartó közegbe tartozott, azok úgy éltek, mint a hal a vízben, pénz nélkül. Pénz nélkül, mert az, ami le volt töltve a raktárba, nem volt soha elkönnyelve, úgy ahogy ott volt. Valamennyi le volt. [Azért ha van egy kollektív udvar, akkor ott mindig van egy mérlegház, amibe beviszik, ki viszik. Az elején volt csak ilyen, hogy nem volt mérleg azért a raktárba.] Én az elején próbáltam, pont az igazságérzet jön ki. Próbáltam, amikor a brigádosok leadták, az elején fogatokkal kaszáltattak, két fogat szántott ennyi s annyi hektárt s nem tudom mi. Akkor valaki jön, hogy melyiknek mennyi normát, ki adja a 10 hektárnak, vagy többet ad, vagy kevesebbet, vagy valami. Azokat mind ki akartam igazítani s azt mondták ne foglalkozzak azzal, ahogy leadták, úgy. Ha a brigádos írt nekem potyára valamit vagy valakinek, azt én be kellett írjam oda. Hogy Ceaușescu jött valahonnan Szovátán keresztül, s ott ment Remetétől Régen felé. Nyáron, szénázó időben, nagy melegben. Itthon munkája volt a népnek, mentek volna normába, mezőre, nem akartak menni ki. Toborozták a népet, hogy kell menni, tapsolni. Tapsoljon végig az úton. Nem akartak menni a népek s a brigádos azt mondta, 2 normát adok személyenként, csak gyertek el. Ha megadod, elmegyünk. Hát aztán délután 2 óraker elvitték kocsival, fel oda messze, hazahozták őket. 2 normát megkapták, nem tudom hány asszony itt. [A brigádos is jól járt, mert a megyénél megdicsérték.] Felvitte a sok népet s ott megkapták a napszámot, nem kellett kétszer kapálni.

DOMOKOS SZTRÁTYA, COLECTIVIST (1962–1967)

Domokos Sztrátya (1931–2018) din satul Valea, cu care autorul a realizat „conversații lungi” timp de patru ani, fusese colectivist din ianuarie 1962 până în februarie 1967, deci relatează despre acest subiect începând cu perioada inițială a agriculturii socialiste și posedă documente din perioada respectivă. În primii patru ani de colectivism el refuză de mai multe ori să devină membru de partid, astfel că în repetate rânduri este trimis de la munca de birou la munca „de jos”. El realizează că prin munca, pregătirea și calitățile intelectuale ale sale iese în evidență dintre colegii lui muncitori, însă nu se poate confirma datorită atitudinii politice. Caută posibilitatea de a ieși din colectiv, ceea ce reușește doar în 1967. Lucrează în administrație (contabil, specialist în producție), are posibilitatea de a vedea chestiunile delicate ale conducerii, este martor al furturilor. Totuși, cele mai interesante fragmente din povestirile sale sunt acelea, care se referă la viața de zi cu zi a țăranilor colectivști.

DOMOKOS SZTRÁTYA, A COLLECTIVE FARMER (1962–1967)

Domokos Sztrátya (1931–2018) from Valea, an interlocutor for the author for about four years, had been a collective farmer from January 1962 to February 1967, so he talks in the interviews about this early stage of socialist agriculture, plus he owns documents related to it. In the first four years of the collective farm he refuses several times to join the party, so he is often sent from office work to the “low work”. He realises that he stands out from the other workers by his work, knowledge and abilities, but he cannot succeed due to his political views. He looks for a way to step out of the collective, but he succeeds only in 1967. He works in administration (as an accountant and a production specialist), he sees the delicate aspects of leadership, and he witnesses the stealing. However, the most important fragments from his stories refer to the everyday life of the collective farmers.